1. kapitola
Základní práva v intencích práva Evropské unie

1.1 Pojem a atributy lidských práv
1.2 Odlišení jednotlivých termínů
1.3 Třídění a generace lidských práv a jejich promítnutí do systému práva EU

1.1 Pojem a atributy lidských práv

Co tvoří podstatu lidských práv? Proč jsou některá oprávnění jednotlivce považována za lidská práva, jiná však nikoliv?

Při hledání odpovědí na tyto a další podobné otázky se zcela logicky musíme vypořádat i s dalšími pojmy, které se vztahují k této problematice.

Primární otázka, která má být již ze samého začátku zodpovězena, je proto otázka terminologická, respektive otázka odlišení jednotlivých pojmů.

V doktríně a pramenech práva (vnitrostátního a mezinárodního práva) se lze setkat s termíny „lidská práva“, „lidská a občanská práva“, „základní práva“ (též „fundamentální práva“), „základní lidská práva“, „lidská práva a základní svobody“ atd.

Uvedenou mnohotvárnost ve vyjádření lze částečně ospravedlnit zejména tou skutečností, že lidská práva jako univerzální fenomén se promítají do různých vědních oborů a disciplín.[1]

Avšak pokud k této problematice přistoupíme z hlediska evropského unijního práva, což je naším záměrem, zjistíme, že dokonce i v rámci jednoho oboru dochází ke konfuzi pojmů, na což bylo správně poukázáno v odborné literatuře[2].

Pochopitelně uvedený stav není uspokojivý a vyžaduje určité korekce, ačkoliv lze sdílet i názor kolegů ohledně toho, že zřejmě ani nejde vytvořit jedinou platnou terminologii lidských práv s ohledem na různost přístupu jednotlivých autorů a snahou akcentovat určitý rozměr nebo aspekt toho kterého práva.[3]

Nejdříve je vhodné vymezit pojmy *lidská práva* a *základní práva*.

---

[1] Jak výstižně poznamenal Josef Blahož: „Každý, kdo se lidskými právy zabývá, by si měl uvědomovat, že v okamžiku, kdy práci o lidských právech psát začíná, a v okamžiku, kdy ji bude končit, zcela nepochybně vzniknou v různých vědních disciplínách nebo i jen v jedné z nich nové teorie, koncepce a pojetí lidských práv.“ BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, 2005, s. 11.

[2] Viz TICHÝ, L. a kol. *Evropské právo*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 91.

[3] Viz BARTOŇ, M. a kol. *Základní práva*. Praha: Leges, 2016, s. 27.

Lidská práva jsou zpravidla chápána jako práva a oprávnění jednotlivce, která zajišťují svobodu a důstojnost člověka a požívají institucionálních záruk[4]. Jsou to také „vzory lidského chování potřebné pro zachování živých jedinců“[5]. V této souvislosti je nutno jednoznačně se přihlásit k těm autorů, kteří zdůrazňují přirozenoprávní původ a základ lidských práv[6], zejména tu skutečnost, že „jde v původní podobě, kdy vůbec život začal, o nároky na kvality života a především na život sám všech živoucích tvorů“.[7]

Lze říci, že ve svém jádru jsou to ta práva, jež zásadně náleží každému člověku bez ohledu na jeho národnost, rasu, barvu pleti, náboženství, politické nebo jiné přesvědčení, sociální původ, vzdělání, majetkové poměry, společenské postavení, genetické vlastnosti a další individuální znaky.

Tato práva vyplývají ze samotné podstaty jednotlivce coby lidské bytosti. V této souvislosti se mluví o univerzalitě lidských práv, jejich přirozenoprávním původu a antidiskriminačním základě.[8] Je to tedy určité kvantum oprávnění, která náleží každému jednotlivci coby lidské bytosti, přičemž „jsou postavena na principu stejné morální hodnoty každého jednotlivce, kdy tato práva má každý člověk“.[9]

K neodlučitelným vlastnostem (atributům) lidských práv patří: nezadatelnost, nezcizitelnost, nezrušitelnost a nepromlčitelnost[10]. Nejnovější mezinárodní instrumenty lidských práv zdůrazňují taktéž další atributy a vlastnosti lidských práv, zejména to, že „všechna lidská práva jsou univerzální, nedělitelná a vzájemně podmíněná a propojená“ (odst. 5 Vídeňské deklarace)[11].

---

4 SUDRE, F. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. Brno: MU Brno, 1997, s. 12.

5 BLAHOŽ, J. Úvaha o podstatě lidských a občanských práv. *Právník.* 1998, č. 10–11, s. 875–877.

6 Přirozenoprávní tradice je úctyhodně dlouhá, lze ji sledovat přinejmenším již od stoické filosofie a dalších antických škol přes premisy středověkých filosofů až po novodobé myslitele a humanisty. Podrobněji viz např. ŠTURMA, P. a kol. *Pojem a teorie lidských práv*. Praha: Právnická fakulta UK, 2013, s. 10.

7 BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, 2005, s. 14.

8 V rámci hlubší sondy výše uvedených aspektů lidských práv odkazuji na kvalitní české a zahraniční publikace, zejména BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. ASPI, 2005, s.11–14; SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch*. Bratislava: Eurokodex, 2011, s. 20–52.

9 KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M. *Evropská úmluva o lidských právech*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 4–5.

10 Podrobněji k pojetí jednotlivých atributů lidských práv viz BOGUSZAK, J. Diferenciace lidských práv. *Právník.* 2000, č. 3, s. 254–260; GERLOCH, A. *Teorie práva*. 7. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 225.

11 UN Doc. A/CONF.157/23, 12 July 1993, World Conference on Human Rights in Vienna, 14–25 June 1993.

1.2 Odlišení jednotlivých termínů

Pojmu *základních práv* je používáno, jak se zdá, ve dvojím významu: jednak jako „tvrdé jádro lidských práv (klasické svobody, jež jsou vlastní samotné důstojnosti člověka)“[12], jednak podle pramenů jejich zakotvení. V této souvislosti se lze setkat zejména s pojmem základních práv jako ústavně zaručených práv a svobod[13] nebo naopak ve spojitosti s jejich regulací na úrovni mezinárodněprávní, totiž ve smyslu lidských práv a svobod, které zakotvují mezinárodní smlouvy a další normy mezinárodního práva[14].

Je patrné, že základní práva v intencích ústavního práva se nemusí shodovat s jejich mezinárodněprávním obsahem, respektive jde o shodu pouze částečnou (v této souvislosti se rozlišuje mezi minimálním standardem práv a minimálním mezinárodním standardem práv).[15] Zejména německá právní věda již tradičně pod pojem základních práv (Grundrechte) řadí ta lidská práva, jež mají oporu v ústavě nebo listině práv[16]. Určitou nejednoznačnost konceptu základních práv lze spatřovat v textu české Listiny základních práv a svobod, která operuje zároveň jak s pojmem *základních práv*, tak i s pojmem *lidských práv*. Zejména „při vzniku Listiny byl pojem základních práv používán v kontextu těch lidských práv, která jsou považována za zásadní a tedy hodna ústavní ochrany. Pojem *základní lidská práva* je pak podmnožina těchto práv, která se vztahuje k jednotlivci (jakožto individuu) a odlišují se tak od práv kolektivních“[17]. Jinými slovy, vazba na ústavní zakotvení zůstává i tady hlavním kritériem pro vymezení pojmů základní a lidská práva. Ve všech případech teorie lidských práv za *základní práva* „označuje ta lidská práva, která jsou hierarchicky nadřazená právům ostatním“.[18]

Při komparaci termínů *lidská práva* a *základní práva* ve světle výše uvedeného lze tedy dospět k jednoznačnému závěru, že pojem lidských práv je nepochybně extenzivnější nežli pojem základních práv, jelikož v případě prvně uvedených se jedná o přirozenoprávní postuláty a univerzální statky přesahující dimenzi státních útvarů, mezistátních seskupení, ústav a mezinárodněprávních instrumentů.

---

[12] SUDRE, F. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. Brno: MU Brno, 1997, s. 131.

[13] LUKAŠEVA, E. A. a kol. *Prava čelověka*. Moskva: Norma, 2001, s. 133. Obdobně viz GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. *Ústavní systém České republiky.* Praha: Prospektrum, 1999, s. 288.

[14] STRÁŽNICKÁ, V., ŠEBESTA, Š. *Člověk a jeho práva*. Bratislava: Juga, 1994, s. 12.

[15] Ibid., s. 13.

[16] Podrobněji viz ONDŘEJEK, P. Několik poznámek k právně-teoretickým aspektům lidských práv. In: ŠTURMA, P. (ed.) *Pojem a teorie lidských práv*. Praha: Právnická fakulta UK, 2013, s. 19.

[17] Ibid., s. 20.

[18] BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, 2005, s. 34.

Pokud mluvíme o právu EU, je nutno uvést, že pojem *základní práva* (nikoliv však *lidská práva*) původně jako první použil Evropský soudní dvůr (teď Soudní dvůr EU, dále též SDEU nebo Lucemburský dvůr), který, jak bude uvedeno dále, rozvinul doktrínu základních (fundamentálních) práv. Jejich pozitivněprávní zakotvení se pak promítlo jak do aktů primárního práva, tak do Listiny základních práv EU, která je postavena na úroveň primárního práva a jež „má stejnou právní sílu jako Smlouvy". Kromě toho je patrné, že acquis communautaire používá tohoto pojmu extenzivně v tom smyslu, že tam zahrnuje nejen tvrdé jádro lidských práv, ale i další práva i svobody. Jinými slovy, v současné době se jedná o ustálený a vžitý termín, jež svým obsahem značně překračuje pojem základních práv a je používán k vyznačení dalších kategorií lidských práv na úrovni EU, tedy rámcově koresponduje pojmu lidských práv, jak to známe z tradiční teorie lidských práv.

Dále chci poukázat na odlišnost mezi *lidskými* a *občanskými právy*, což bude mít důležitý význam v dalším výkladu.

Diferenciace zde bývá uskutečňována na základě toho, zda dochází k vazbě těchto oprávnění na stát. Jinými slovy, *lidská práva* jsou chápána zásadně jako práva všech lidí bez ohledu na stát, ve kterém žijí[19]. Naproti tomu *občanskými* rozumíme ta práva a svobody, která vyplývají ze statusu člověka jako občana určitého státu.[20]

Pochopitelně se jedná o odlišení pouze rámcové, protože často dochází ke vzájemnému překrývání těchto pojmů.

Při aplikaci výše uvedeného na oblast práva EU můžeme vyčlenit specifická oprávnění, jež lze považovat za práva občanská ve smyslu sepětí nositelů těchto práv s Evropskou unií, respektive s evropským občanstvím.

V souvislosti s občanskými právy vyvstává také otázka odlišení subjektivních oprávnění podle jejich obsahu na *práva* a *svobody*.

Zde je dělicí čára ještě méně patrná a některými autory, a dokonce i samotnou Listinou základních práv a svobod, jsou tato pojmosloví někdy používána v totožném významu.

V této otázce se přikláním k těm zástupcům doktríny (zahraniční a české), kteří považují *svobody* za část lidských práv, u kterých je kladen důraz na poskytování záruk a garancí ze strany státu, „zkrátka jejichž přiznání a úprava státem byly zasazeny do platného práva"[21].

Z tohoto zorného úhlu mají lidská práva nesporně širší význam, jelikož vycházejí z přirozenoprávního původu a univerzálního základu, a totiž principiálně

[19] BLAHOŽ, J. a kol. *Srovnávací ústavní právo*. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2015, s. 126.

[20] Ibid.

[21] SUDRE, F. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv.* Brno: MU Brno, 1997, s. 14.

náleží každému individuu bez ohledu na to, zda je pozitivní právo upravuje nebo zda jsou poskytovány záruky k jejich zajištění.

Pro správné pochopení termínu *svobody* je důležité také uvést, že prvky garantování a upravování svobod ze strany státu nejsou jedinými odlišujícími znaky výše uvedeného pojmu.

Zejména je zde nutno poukázat na element veřejnosti těchto oprávnění, totiž že všechny svobody jsou ve své podstatě veřejnými svobodami a jsou „spojeny se zaručením autonomních prostorů, kam nebude veřejná moc zasahovat“[22].

Dále se domnívám, že u svobod se jedná o větší akcentaci na možnost individuální volby bez vymezení konkrétního výsledku, což je patrné právě u těchto subjektivních oprávnění ve srovnání s pojmem práva.

Avšak i po shrnutí všech výše uvedených charakteristických znaků nelze popřít, že rozdíl mezi *právy* a *svobodami* je někdy těžko zjistitelný a mnohdy se jedná o terminologicky ustálenou zvyklost[23]. V kontextu evropského práva je nutno striktně rozlišovat mezi svobodami ve výše uvedeném smyslu (tj. ta subjektivní oprávnění lidskoprávní povahy a veřejného charakteru, jež upravuje a garantuje Evropská unie) a svobodami ve smyslu základních prvků jednotného vnitřního trhu.

Posledně zmiňované mají jinou povahu, ne všechny z nich se vyznačují lidskoprávní dimenzí (např. volný pohyb zboží) a původně vznikly především jako ustanovení zajišťující řádné fungování trhu a podporující hospodářskou soutěž.

Tudíž na svobody ve významu strukturálních elementů prostoru bez vnitřních hranic v rámci EU nelze vztáhnout (až na určité výjimky) již zmiňované atributy, které jsou příznačné pro lidská práva.

Z toho je zřejmé, že svobody v tomto smyslu nezapadají do našeho výkladu, a proto se jim věnovat nebudeme, až na určité výjimky obsahující principy a normy, jež skutečně mají lidskoprávní rozměr (např. volný pohyb osob a s ním spojené zákazy diskriminace atd.).

Nicméně v této souvislosti je nutno poukázat, že poměr mezi základními svobodami ve smyslu lidskoprávním a svobodami jako strukturálními aspekty jednotného vnitřního trhu v tuto chvíli stále patří v evropském právu k méně probádaným otázkám, jelikož „od začátku evropské integrace až dodnes nenajdeme v zákládajících Smlouvách a jejich revizích, včetně Lisabonské smlouvy, ústavní základ pro řešení střetů mezi základními svobodami vnitřního trhu a základními právy, svobodami a zásadami, jež jsou teď obsaženy v Listině“.[24] Lze proto uvítat pokus vnést do této problematiky jasno, jak to

[22] GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. *Ústavní systém České republiky*. 5. vydání. Praha: Prospektrum, 2013.

[23] BLAHOŽ, J., ibid.

[24] MAZÁK, J., JANOŠÍKOVÁ, M. a kol. *Charta základných práv Eúropskej únie v konaniach pred orgánmi súdnej ochrany v Slovenskej republike.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika

učinila generální advokátka Verica Trstenjak ve svém stanovisku ve věci C-271/08 Komise v. Německo, kdy zejména uvedla: „Je-li v konkrétním případě v důsledku výkonu základního práva omezena základní svoboda, je třeba hledat přiměřenou rovnováhu mezi oběma právními pozicemi. K tomu je třeba na jedné straně vycházet z toho, že realizace základní svobody představuje legitimní cíl, který může vymezovat hranice základního práva. Naopak je však ale také třeba uznat realizaci základního práva za legitimní cíl, který může základní svobodu omezovat."

„S přihlédnutím k rozsáhlé konvergenci základních svobod a základních práv může v případě konfliktu vést k výsledku, při němž bude stanovena optimální účinnost základních práv a základních svobod, pouze tento přezkum opírající se o zásadu proporcionality."

„Vzhledem k výše uvedenému docházím k závěru, že omezení základní svobody je odůvodněné, pokud k tomuto omezení došlo při výkonu základního práva a pokud bylo k dosažení zájmů chráněných tímto základním právem vhodné, nezbytné a přiměřené. Obráceně, omezení základního práva je odůvodněné, pokud k tomuto omezení došlo při výkonu základní svobody, a pokud bylo k dosažení zájmů chráněných touto základní svobodou vhodné, nezbytné a přiměřené."[25]

Lidská práva dále mohou být diferencována podle toho, zda je uplatňuje jednotlivec samostatně nebo společně s jinými osobami nebo skupinou osob. V této souvislosti rozlišujeme zejména *práva individuální*, *práva kolektivní*[26] (ta práva jednotlivce, jejichž výkon je kolektivní) a *práva skupinová* (práva, k jejichž realizaci je přímo oprávněna skupina).

Výraz používaný Frederickem Sudre pro označování této skupiny práv jako „práva společenství"[27] nepřejímám z terminologických důvodů, pro předcházení záměny s právy poskytovanými Evropskými společenstvími (teď Evropskou unií) a pro zabránění zmatků v pojmech. K těmto skupinovým právům lze řadit především práva menšin.

Při pohledu na toto členění unijním prizmatem před vstupem Lisabonské smlouvy v platnost bylo možné konstatovat, že zatímco individuální a kolektivní práva v rámci acquis communautaire zastoupena byla, o úpravě skupinových práv nebyla ani řeč[28]. Tato skutečnost se jevila jako určitý paradox a byla kritizována s ohledem na to, že na EU lze de facto pohlížet i jako na společenství menšin v tom smyslu, že žádná z etnických a národnostních skupin v rámci evropského unijního

v Košiciach, 2016, s. 78.

[25] Stanovisko ve věci C-271/08, Komise v. Německo, ECLI:EU:C:2010:183 (bod 188, 191, 199).

[26] Podrobněji ke kolektivním právům viz ŠTURMA, R. *Od zákazu diskriminace k ochraně kolektivních práv.* Praha: Univerzita Karlova, 2014.

[27] SUDRE, F. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. Brno: MU Brno, 1997, s. 137.

[28] Ani specifická regulace práv prostřednictvím institutu evropského občanství nepokrývá okruh uvedených skupinových práv a výslovně úpravou práv minorit se nezaobírá.

prostoru nemá většinové zastoupení. Tento nedostatek Lisabonská smlouva částečně zhojuje ve formě poukazu na práva menšin v textu čl. 2 SEU, nicméně ani po této úpravě se nejedná o zakotvení samostatného práva garantovaného právem EU, ale pouze o zmínku v rámci vymezení společných evropských hodnot jako právních a ideových postulátů EU (což ovšem nebrání tomu, aby celkový stav jejich dodržování nebyl vtažený do předmětu řízení v rámci politické procedury na základě čl. 7 SEU; podrobněji viz dále).

1.3 Třídění a generace lidských práv a jejich promítnutí do systému práva EU

Rozvrstvení lidských práv ve vědecké doktríně je spjato s řadou koncepcí a přístupů.

Klasické třídění vychází z pozvolného přirozeného vývoje v rámci formování demokratické společnosti a státu, což je reflektováno v oblasti lidských práv. Zejména lidská práva „jsou základní postupně konsenzuálně vytvářené hodnoty, které spolu s dalšími hodnotami, jež se navzájem podmiňují, tvoří substantivní i procedurální základnu demokratického státu“[29].

V rámci tohoto přístupu jsou lidská práva členěná na skupiny následovně:

1. práva osobní,
2. práva politická,
3. práva sociální, hospodářská a kulturní.

Ačkoliv uvedené třídění těchto celků ve vědě v zásadě zpochybňováno není, totéž neplatí o obsahu konkrétních skupin práv, co se týče zařazení jednotlivých oprávnění. Zejména pokud se týká těch oprávnění, jež se nacházejí na rozhraní osobních a politických práv, resp. kumuluje určité prvky obou z nich, lze se setkat s různými pohledy (jako např. v případě svobody projevu a shromažďování, a některých dalších)[30].

Kromě obsahového třídění práv lze rovněž zmínit i statusové třídění (zahrnující *status negativus, status positivus* a *status activus*) s ohledem na pozici, ve které se individum ve vztahu ke státní moci nachází. Uvedenému členění, jež bylo rozpracováno významným představitelem doktríny J. Jellinkem na začátku minulého století[31], s ohledem na specifické zaměření a omezený prostor v této práci nemohu se věnovat, a proto odkazuji na fundované vědecké prameny[32].

[29] BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, 2005, s. 46.
[30] Podrobněji viz BARTOŇ, M. a kol., cit. dílo, s. 42–43.
[31] JELLINEK, J. *Všeobecná státověda*. Praha: nakladatelství Laichter, 1906, s. 442.
[32] FILIP, J., SVATOŇ, J. *Státověda.* 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 190; viz také BARTOŇ, M. a kol., cit. dílo, s. 43–44.

Místo toho se zaměřím na teorii označovanou jako *generace lidských práv*.

Ačkoliv v některých vědeckých pramenech je tato teorie vystavena mnohdy zdrcující a neoprávněné kritice, téměř všechny odborné publikace z této oblasti se o uvedené teorii přinejmenším zmiňují.

Zejména ze strany ústavních teoretiků se lze setkat s poměrně rozšířeným názorem, že užívání „generačního" pojmosloví se může asociovat s tím, že „pozdější generace práv má nahradit méně progresivní generaci práv"[33].

Je sice pravda, že tato teorie vychází do určité míry z biologického a kybernetického pojmosloví a částečně je i přejímá[34], zároveň to však neznamená, že obdobně jako v případě počítačové techniky i v oblasti lidských práv automaticky dochází k nahrazení jedné generace lidských práv jinou (novější) generací práv. Naopak, jak výstižně uvádí Josef Blahož: „To, co teorii lidských práv charakterizuje především, je skutečnost, že pojem generace lidských práv chápe v jejich vzájemném propojení a provázanosti. Jinými slovy řečeno, jedna generace bez generace předchozí je z hlediska koncepčního pojetí lidských práv nemyslitelná."[35]

Třídění práv na generace je spojeno s významnými historickými milníky a je ovlivněno řadou dalších klíčových faktorů, které jsou důležité pro pochopení práv a jejich specifik.

Lze se tedy přiklonit k těm autorům, kteří zmiňují přinejmenším pedagogický přínos třídění na generace a rovněž poukazují na tu skutečnost, že „diskuze o smysluplnosti rozlišování generací nic nemění na tom, že jednotlivá práva či jejich skupiny se od sebe mohou odlišovat, ať již z pohledu právní uchopitelnosti, soudní vynutitelnosti, či okruhu nositelů (např. právo každého na osobní či domovní svobodu na jedné straně, a práva celého lidstva na mír, či právo národů na sebeurčení na straně druhé)".[36]

Zvlášť je nutno poukázat na otevřenost této teorie, která programově počítá se vznikem nových generací lidských práv v souvislosti s ohrožením kvalit lidského života moderním civilizačním vývojem, jakož i s možností bránit se takovému ohrožení artikulací nových generací lidských práv.[37]

Přístup ke členění lidských práv na generaci ve vědě zatím jednotný není. Běžně se lze setkat s tříděním na tři[38], někdy na čtyři generace.[39]

---

[33] WAGNEROVÁ, E. Všeobecná deklarace lidských práv jako milník mezi epochami. *Jurisprudence*. 2009, č. 5.

[34] Podrobněji viz BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, 2005, s. 49.

[35] Ibid.

[36] BARTOŇ, M. a kol., cit. dílo, s. 46.

[37] BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, 2005, s. 50.

[38] Viz např. SVÁK, J., cit. dílo, s. 23.

[39] Viz např. BENAR, G. Vers de droits de l'homme de la quatrième dimension: essai de classification et de hiérarchisation des driots de l'homme. In: VASAK, K. *Amicorum Liber: les droits*

Je jasné, že zaujetí určitého přístupu je vždy ovlivněno výběrem odpovídajícího kritéria.

V případě přístupu z historických hledisek úpravy těchto práv v mezinárodních a vnitrostátních instrumentech lidských práv je opodstatněné třídění na tři generace:

I. generace – obsahující osobní, občanská a politická práva, která byla deklarována v období buržoazních revolucí (17.–19. století).

II. generace – hospodářská, sociální a kulturní práva, jejichž základy byly položeny v období nového liberalismu pod vlivem silného dělnického a sociálního hnutí (období konce 19. a začátku 20. století).

III. generace – práva nová, respektive nově se utvářející neboli tzv. „moderní práva". Jedná se o oprávnění, která jsou někdy označována jako „práva solidarity" (solidarity rights), s jejichž pozvolným vyhraněním se lze setkat od 70. let 20. století. Obsah těchto práv v současnosti není přesně vymezený a nachází se v procesu stanovování.

Zajímavou se jeví analýza jednotlivých pokolení z hlediska zastánců výše uvedené třístupňovité koncepce generací lidských práv.

U první generace se zejména poukazuje na tzv. „negativní svobodu", totiž na povinnost státu zdržet se vměšování do osobní svobody jednotlivce a vytvořit podmínky pro participaci občanů na politickém životě. V případě sociálních a ekonomických práv se již nepostačí nevměšovat, ale naopak je povinností států intervenovat do těchto sfér vytvořením odpovídajících sociálních programů.

V případě třetí generace se vedou ostré diskuse ohledně toho, zda se jedná o práva výhradně kolektivní, nebo jsou to nová práva individua[40].

Opodstatnější se jeví koncepce čtyřgenerační, více reflektující charakter a obsah jednotlivých práv, kterou lze rámcově vymezit takto:

I. generace – práva směrující k ochraně lidského života a důstojnosti (právo na život, zákaz mučení a nelidského zacházení, zákaz otroctví a nucených prací, atd.[41]) a také procesní záruky ochrany lidských práv (právo na spravedlivý proces, presumpce neviny, právo na obhajobu a zákaz trestu bez zákona, non bis in idem atd.).

II. generace – politická práva a svobody (aktivní a pasivní volební právo, svoboda projevu, svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání, svoboda shromažďování a sdružování atd.).

---

de l'homme à l'aube du XXIe siècle. Bruxelles: Bruylant, 1999, s. 94; obdobně BLAHOŽ, J., ibid.

40 Podrobně viz LUKAŠEVA, E. A. a kol. *Prava čelověka*. Moskva: Norma, 2001, s. 137–141.

41 Jednotlivá práva u všech generací jsou uvedena příkladmo, nejedná se o výčet taxativní, nýbrž demonstrativní.

III. generace – hospodářská (ekonomická), sociální a kulturní práva (právo na práci, právo na spravedlivé pracovní podmínky, právo na kolektivní vyjednávání, právo na ochranu zdraví, právo na sociální a lékařskou pomoc, právo na sociální zabezpečení atd.).

IV. generace – práva nově se utvářející, jejichž povaha je smíšená.

V této souvislosti zastávám názor, že se nejedná výhradně o práva kolektivní, označovaná někdy jako „peoples rights", ačkoliv je evidentní, že jejich vývoj byl ovlivněn do značné míry přijetím Africké charty o lidských právech a právech národů[42].

Nicméně s ohledem na věcnou působnost práv zařazovaných ve stávající době do této generace je patrné, že jejich výkon nemusí být vždy realizován kolektivně (např. ochrana spotřebitele, právo na přístup k informacím a prostředky komunikace v intencích nového mezinárodního informačního řádu atd.).

Zároveň s tím nejsilněji zastoupená část práv této generace vycházející z těsnějšího sepětí člověka s přírodou ráz kolektivních práv nepochybně má (ve smyslu jejich kolektivního výkonu).

Řadí se k nim zejména právo na hodnotné (zdravé a čisté) životní prostředí[43], právo na přírodní zdroje a nedotčenou přírodu atd.

K právům nově se utvářejícím dále patří právo na mír[44], právo na solidaritu, právo na odzbrojení, právo na společné dědictví lidstva a další práva, u kterých se dá taktéž předpokládat kolektivní uplatňování.

Zároveň s tím v rámci této generace najdeme práva koncipovaná jako práva striktně individuální, jejichž realizace je spojena výhradně s osobou jednotlivce: právo se lišit, právo na životní styl, který si člověk zvolí, právo na vyrovnání osobního handicapu, právo na bydlení,[45] právo na ticho a klid (ve smyslu ochrany před stresem a tlakem přetechnizované společnosti).[46]

Ve světle uvedeného nelze akceptovat názor některých zástupců zahraniční doktríny ohledně toho, že práva této generace jsou „kolektivní práva a ne

[42] Podrobněji viz PRUSÁK, J. Ľudská práva tretej generácie a ochrana životného prostredia. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. Bratislava: Universita Komenského, 2000, č. XVII, s. 95.

[43] Podrobněji k těmto právům viz SIGNH, N. (ed.) *The Human Rights to Water. From Concept to Reality*. Switzerland: Springer International Publishing, 2016; viz také CHOCHOLAČKOVÁ, K. Právo na neznečištěné životní prostředí a problematika elektroodpadu. In: ŠTURMA, P. (ed.) *Nová lidská práva*. Praha: Právnická fakulta UK, 2013, s. 55–63; viz také JANKUV, J. *Mechanizmy ochrany ľudských environmentálných práv v medzinárodnom práve verejnom, v práve Európskej únie a v právním poriadku Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2018.

[44] Podrobněji k tomtu právu, včetně jeho jednotlivých prvků viz HAJÍČKOVÁ, K. Právo na mír. In: ŠTURMA, P. (ed.) *Nová lidská práva*. Praha: Právnická fakulta UK, 2013, s. 55–63.

[45] Podrobněji k jednotlivým výše uvedeným právům viz BLAHOŽ, J. a kol. *Srovnávací ústavní právo*. Praha: Codex Bohemia, 1998, s. 169–171.

[46] SVÁK, J., cit. dílo, s. 24.

jakákoliv nová práva individua“[47]. Mám za to, že se jedná jak o práva kolektivní, tak i práva individuální.

Kromě toho je nutno vzít v úvahu i povahu těchto oprávnění. Ne vždy se jedná totiž o naprosto nový, kvalitativně odlišný a výjimečný charakter těchto oprávnění, ale mnohdy je můžeme přiřadit k právům osobním, politickým, ekonomickým, sociálním a kulturním, jinými slovy se jedná ve své podstatě o obohacení a rozšíření práv artikulovaných v rámci předchozích generací.

Proto lze stěží souhlasit s hlediskem, že jsou to pouze ta práva, která se zakládají na solidaritě.[48] Nicméně, pokud se určitých tendencí týče, lze konstatovat, že u poslední generace převažují kolektivní práva nad právy individuálními,[49] avšak nelze mluvit o jejich výlučném zastoupení.

V posledních letech můžeme čím dál častěji se setkat s rodícími právy, jež vznikají v souvislosti s používáním počítačové techniky, zejména s působením uživatelů na internetu, včetně sociálních sítí. Tato skupina práv teprve vzniká, není plně vyhraněná, ani definitivně ustálená, má tendenci dynamicky se rozrůstat a zahrnovat stále nová oprávnění. Je původně „nalezená“ převážně soudními orgány (např. „právo být zapomenut“[50] deklarované Soudním dvorem EU) a teprve pak následně se dostává do úpravy na úrovni sekundárního práva EU[51] a vnitrostátních právních řádů členských států. V budoucnosti lze očekávat její zakotvení i na úrovni ústavních katalogů lidských práv a v Listině základních práv EU.

V tuto chvíli není jednoznačně vyřešená ani otázka, zda se jedná o rozšíření dosavadních skupin oprávnění jednotlivce (např. ochrana osobnosti před pomluvou a práv duševního vlastnictví), nebo tato oprávnění tvoří svou vlastní specifickou skupinu.[52] V této otázce lze sdělit názory těch zástupců právní vědy a soudní doktríny, kteří navrhují osamostatnění této skupiny oprávnění a její pojmenování jako „kybernetická práva“ („kyberpráva“)[53], též „digitální práva“,

---

[47] LUKAŠEVA, E. A. a kol. *Prava čelověka*. Moskva: Norma, 2001, s. 140.

[48] Ibid.

[49] Obdobný názor zastává i Ján Svák, když uvádí: „Kým práva prvej a druhej generácie boli v prevážnej väčšine individuálnými právy, tak práva tretej generácie sú, naopak, vo väčšine kolektivnými právami.“ cit. dílo, s. 24.

[50] Rozsudek ve věci C-131/12 Google Spain SL a Google Inc. v. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) a Mario González, ECLI: EU:C:2014:317.

[51] Například „právo být zapomenut“ bylo vtěleno do čl. 17 (1) Obecného nařízení EU o ochraně osobních dat (Regulation of the European Parliament and of the Council of 27. 4. 2016 On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on free movement of such data). Podrobněji viz HUSTINX, P. EU Data Protection Law: The Review of Directive 95/46 EC and the General Date Protection Regulation. In: CRÉMONA, M. *New Technologies and EU law*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 155–172.

[52] LESSIG, L. The Zones of Cyberspace. *Stanford Law Review*. 1996, vol. 48, No 5, s. 1407. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/1229391?seq=1#metadata_info_tab_contents

[53] Podrobněji viz POLČÁK, R. a kol. *Právo informačních technologií*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 62.

zejména s ohledem na četná specifika vztahů, jež vznikají na internetu, a pro zabránění eventualitě nekonečných konfliktů, jež mohou být generovány „přeshraničním charakterem vztahů“[54].

Dalším novým směrem, kterým se aktuálně ubírá teorie lidských práv, jsou sílící se trendy ohledně poskytnutí určitých zaručených práv zvířatům.

Například ve Švýcarsku se konalo v březnu 2010 referendum ohledně poskytnutí „práva na advokáta“ zvířatům (s argumentací, že v případě týrání se „němá“ tvář nemůže bránit).[55] To mělo oporu i v názorech řady vědců. I Španělsko uvažovalo o poskytnutí určitých práv a záruk primátům (jako vysoce inteligentním bytostem)[56]. Ačkoliv uvedené iniciativy v tu dobu nebyly úspěšné, tvoří nicméně velice zřetelné indikátory, které ukazují budoucí směry vývoje na poli lidských práv. To potvrzuje i následná sekundární legislativa v EU, jež se k otázkám ochrany práv zvířat soustavně vrací a částečně právně zakotvuje některé z diskutovaných návrhů.[57]

Tento na první pohled překvapivý vývoj, který fakticky znamená, že lidská práva vychází za rámec tradičně chápaných oprávnění, jež *stricto sensu* náleží pouze lidským bytostem, má nicméně svou oporu v přirozenoprávní teorii. Zejména pokud se obrátíme ke genezi a vývoji této teorie, zjistíme, že „v počátcích toho, co nazýváme přirozenými lidskými právy, nenacházíme nic podstatného, co by tato práva odlišovalo od nároku na život – přirozených práv ostatních živých tvorů, neboť v tomto pojetí jde o nároky na život a jeho kvality všech živých tvorů. Tyto nároky vyplývají zcela samozřejmě ze samé podstaty života a tím tvoří pro všechny formy existujícího života základní hodnoty: zachovávat a chránit život, pokud je to možné, vždy, kdekoliv a kdykoliv je tento život ohrožen, jak tuto premisu již dávno formuloval vědec, lékař a humanisticky orientovaný filozof Albert Schweitzer.[58]

Jinými slovy, pokud budeme vycházet z definicí přirozených práv jako „základních vzorů – archetypů chování – potřebných pro zachování druhů živých tvorů a jednotlivců“[59], pak uvedený vývoj na poli lidských práv je zcela logický, právně zdůvodnitelný a mravně opodstatněný.

V souvislosti s výše uvedeným lze konstatovat, že určitá ustanovení lidskoprávní povahy ve vztahu ke zvířatům de facto již byla zakotvená ve všech právních řádech členských států EU (např. zákaz mučení a týrání, což má svoji

---

[54] Ibid.

[55] KRYZÁNEK, L. Zvířata nepotřebují právníky, rozhodli Švýcaři. *Mladá fronta dnes.* 8. 3. 2010.

[56] Madrid: Získají lidská práva i lidoopové? *Mladá fronta dnes*. 3. 5. 2006.

[57] Viz např. směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/63/EU ze dne 22. 9. 2010 o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely. *Official Journal.* Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/cs/TXT/?uri=CELEX:32010L0063

[58] BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, 2005, s. 15.

[59] Ibid.

analogii v tradičním zákazu mučení a nelidského zacházení v případě lidských bytostí). Nicméně uvedená práva ve vztahu ke zvířatům nejsou *expressis verbis* obsažena v ústavních katalozích, ale v trestněprávních nebo správních normách.

Taktéž lze konstatovat, že jsou částečně chráněná i prostřednictvím instrumentů mezinárodního a evropského práva v rámci práva na ochranu životního prostředí nebo četných konvencí na ochranu určitých biologických druhů (např. v případě obratlovců atd.).

Tento vývoj lze jednoznačně uvítat, včetně budoucí katalogizace práv zvířat, větší specifikace těchto oprávnění, vypracování právních záruk a eventuálních sankcí v případě jejich nedoržení. Zároveň z hlediska teorie lidských práv je nezbytné vymezit poměr práv zvířat k právům lidských bytostí. Jsou to dvě odlišné kategorie v rámci přirozených práv[60], jak se domnívají někteří autoři? Nebo se jedná o jedinou a nedělitelnou kategorii přirozených lidských práv, která může být vztažena na zvířata (alespoň pokud se týče práva na život, zákaz mučení a další práva osobnostní povahy). V současné době věda rovněž intenzivně hledá všeobecná a rozhodná kritéria pro uznání práv zvířat (schopnost cítit bolest, mít vědomí[61], charakteristiky tzv. „subjektu života“[62]).

Zdánlivě tímto teorie lidských práv dosáhla svých limitů – přinejmenších pokud se týče možných beneficiářů některých z těchto oprávnění. Nicméně v současné době se široce diskutuje otázka statusu umělé inteligence (zejména robotů). Přednostně rezoluce Evropského parlamentu z 16. 2. 2017, která schválila Civil Law Rules on Robotics ze dne 2. 5. 2016[63], se zaobírá otázkou nutnosti zavést právní subjektivitu robotů (označovaných jako elektronické osoby) pro účely občanskoprávní odpovědnosti v případě způsobení škody.

Řada autorů a tvůrců evropských dokumentů se zavedením elektronické subjektivity (electronical personhood) pro roboty spojuje nutnost „poskytnutí

[60] Viz např. FLORIAN, O.: „Dalším pojmem jsou přirozená práva (natural rights), který zahrnuje univerzální práva všech stvoření, která mohou či nemusí podle některých názorů být zahrnutá do morální úvahy, ať už jde o lidi (lidská práva, human rights), zvířata (zvířecí práva, animal rights), či něco jiného.“ FLORIAN, O. Proč pouze lidská? Potíže s univerzalitou lidských práv. *Právník*. 2018, č. 11, s. 957.

[61] Přehled rozhodujících kritérií a jejich analýza, viz ibid., s. 957–969.

[62] Podle Toma Regana: „… jednotlivci jsou subjekty života, pokud mají víru a touhy; vnímání; paměť a smysl pro budoucnost, včetně té vlastní; emocionální život spolu s pocity potěšení a bolesti; preferenční a sociální zájmy; schopnost prosazovat svá přání a cíle; psychofyzikální identitu v průběhu času; a individuální blahobyt v tom smyslu, že jejich zážitky jsou pro ně dobré či špatné, nezávisle na jejich užitečnosti pro zájmy ostatních“. REGAN, T. *The case of animal rights*. Bekerley: University of California Press, 2004, s. 243, citováno podle Floriana Oldřicha, ibid., s. 966.

[63] Civil Law Rules on Robotics. European Parliament Resolution of 16 February 2017 with recommendation to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2013 JNC. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0051&from=EN)